

Гончарова О. А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО В РОМАНІ М. СІНКЛЕР «ТРИ СЕСТРИ»

У статті розглядаються традиційні і новаторські особливості психологічного аналізу в романі М. Сінклер «Три сестри». Досліджено роль, яку відіграло фрейдівське психоаналітичне вчення, а також психологічні розвідки Юнга, Жана, Бергсона, на трансформацію творчого методу письменниці. Простежено чітке виділення в романі трьох літературних, соціальних і психологічних жіночих архетипів. Спираючись на теорію психоаналізу першої декади ХХ століття, письменниця художньо переосмислює прояви свідомого і підсвідомого у психіці жінок і чоловіків, показує, що насильницьке пригнічення почуттів і тілесних потягів здатне не тільки духовно зламати особистість, але іноді позбавити і життя. І навпаки, вірність собі, своїм глибинним відчуттям може наповнити людину творчою енергією і піднести на якісно новий рівень буття. Незвичайний для вікторіанського / едвардіанського роману задум твору вступає в конфлікт з традиційними формами і прийомами, звідси певні труднощі, з якими стикається авторка при передачі свідомого, неусвідомлюваного і підсвідомого. Показано, що на відміну від Річардсон, Вульф і Джойса, які виявили неабияку майстерність у застосуванні прийому потоку свідомості, Сінклер вдається до об'єктивних пояснень всюдисущого та всевідаючого наратора, який коментує думки і дії героїв як такі, що усвідомлюються ними (Его), або не усвідомлюються, але існують в їх пам'яті і сумлінні (Суперего), або є підсвідомими тілесними потягами (Ід). Внутрішній монолог Сінклер ще позбавлений тих рис, які з'являються у творах модерністів кілька років потому – її наративна техніка є послідовною і граматично оформленою, а внутрішньопсихічне життя героїв передається через пряму і непряму мову, іноді безпосередніми авторськими втручаннями. Роман «Три сестри», зокрема його внутрішній монолог, можна розглядати як приклад перехідного етапу від психологізму критичного реалізму до потоку свідомості зрілого модернізму.

Ключові слова: психологічний аналіз, модернізм, психологізм, психоаналіз, потік свідомості, внутрішній монолог, архетипи.

Постановка проблеми. Література англійського модернізму початку ХХ ст., з усілякими її об'єднаннями, гуртками, школами і течіями, була вкрай неоднорідним явищем, молодим, зухвалим, експериментальним. Проте з часом імена лише деяких письменників, які були визнані теоретиками літератури першорядними, викристалізувались і зараз вважаються класиками модернізму: В. Вульф, Дж. Джойс, Т.С. Еліот, Д.Г. Лоуренс. Тільки з останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. почали з'являтися роботи, присвячені творчості таких талановитих авторів модерністського напрямку, як Езра Паунд, Форд Медокс Форд, Н.Д. (Хільда Дулітл), Дороті Річардсон, Ребекка Вест та ін. Серед діячів, які довгий час перебували на периферії дослідницького простору, була і Мей Сінклер (1863-1946), письменниця перехідної епохи, вихована на традиціях вікторіанської літератури, яка невпинними пошуками нових форм і засобів виразності, співзвучних новому

часу, намагалася модернізувати власний художній метод, «наосліп» наблизилася до прийому «потік свідомості» і, власне, ввела цей психологічний термін в літературну критику [1].

Письменницька спадщина М. Сінклер досить значна – вона є авторкою 23 романів, десятків оповідань, філософських і літературно-критичних есеїв, памфлетів. Важливе місце в творчому доробку письменниці посідає її психологічна проза, і перш за все романи «Три сестри» (The Three Sisters, 1914), «Мері Олів'є» (Mary Olivier: A Life, 1919) та «Життя і смерть Гаррієт Фрін» (Life and Death of Harriett Freen, 1922). Виданий в буремний 1914 рік, перший роман цієї психологічної «трилогії» виявився не на часі і залишився недооціненим тогочасною критикою – навіть сама письменниця зізнавалась, що більше ніколи не напише нічого схожого на «Три сестри» [4, с. 147]. Сучасні літературознавці віддають перевагу двом іншим творам Сінклер як більш завершеним

з погляду наративної техніки, оскільки в них, під впливом перших романів з циклу *Pilgrimage* (1915-1918) Д. Річардсон, вона остаточно пододала реалістичні традиції вікторіанської доби і опанувала прийом потоку свідомості, поглибила психологізм. Утім, на наш погляд, роман «Три сестри» є вельми цікавим об'єктом дослідження, адже він являє собою художній «майданчик», на якому зіткнулися два «тектонічних пласти» літератури зламу століть – критичний реалізм і естетика модернізму довоєнного часу, з її тяжінням до найновітніших психологічних розвідок Фрейда, Юнга, Жане, Бергсона.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя і творчість М. Сінклер стали предметом літературознавчих розвідок, починаючи з середини 1970-х років, коли вийшли друком присвячені їй біографічні праці Т. Boll (1973) і Н.Д. Zegger (1976). На сьогоднішній день найбільш авторитетним біографом Сінклер вважається S. Raitt, авторка монографії *May Sinclair: A Modern Victorian* (2000). Проблеми психологізму і фрейдівського психоаналізу в творчості М. Сінклер розглянуто в працях Т. Boll, D.F. Gillespie, S. Raitt, R. Bowler, D. Rapp, L. De Bont, L. Forster; особливостям перехідного модернізму Сінклер присвячені статті D. Wallace, S. Raitt, I. Brasme, M.K. Troy, A.J. Kunka, C.A. Wilson, C. Drewery; деякі аспекти роману «Три сестри» проаналізовано в монографіях S. Raitt *May Sinclair: A Modern Victorian* і D. Wallace *Sisters and Rivals in British Fiction: 1914-39* (2000), а також у статтях E. Liggins, J. Radford, J. Silvey.

Постановка завдання. Мета статті – виявити традиційні і новаторські для початку ХХ століття риси психологічного аналізу в романі та дослідити особливості їх художнього втілення.

Виклад основного матеріалу. Інтереси М. Сінклер, однієї з найяскравіших представниць англійського модернізму, простягалися далеко за межі письменництва. Ще з юності вона виявила неабияку зацікавленість психологією і німецькою ідеалістичною філософією, а її першою в житті публікацією стало есе “Descartes” (*The Cheltenham Ladies College Magazine*, 1882), в якому, за свідченням Т. Болла, вісімнадцятирічна дівчина виявила неабияку інтелектуальну зрілість: “<...> she comprehended experience to be an engagement of consciousness rather than an effect of stimulating the senses. She already believed that it was wiser to discipline the self rather than the environment; <...> and that the student of life must start his study by understanding the instrument, his

mind <...>” [2, с. 35]. З 1907 року Сінклер пише серію критичних есе, присвячених творчості сестер Бронте, які лягли в основу її монографічного дослідження *The Three Brontes* (1912). Саме з цієї монографії, під впливом теорії Зігмунда Фрейда, чий праці письменниця читала в оригіналі, відбувається різкий уклін Сінклер у бік психоаналізу – предметом її дослідження радше стають мотивація вчинків сестер Бронте й їхніх персонажів, уява, усвідомлення або не усвідомлення чинників, що впливають на поведінку, аніж виклад фактичного матеріалу та виявлення типових рис у типових обставинах. Учення Фрейда, лекції професора П'єра Жане, присвячені істерії (*The major symptoms of hysteria*, 1907), психоаналіз і спиритуалізм Карла Юнга, теорія часу як невинного потоку (*la duree*) Анрі Бергсона зміцнюють світоглядні позиції Сінклер, які сформувалися набагато раніше, під впливом гіркого власного життєвого досвіду (алкоголізм батька, релігійність і тиранія матері, передчасна смерть п'ятьох братів, буття нелюбимого дитяти у родині, духовна й фізична самотність). У 1913 році, після публікації «Глумачення сновидінь» (1899) З. Фрейда англійською, теорія психоаналізу спричинила в британському інтелектуальному середовищі справжню психологічну революцію: того ж року було створено Лондонське психоаналітичне товариство і відкрита Медико-психологічна клініка, співзасновницею, членом ради директорів і меценатом якої стала Сінклер. Саме при таких обставинах – занурення в глибини психоаналізу – письменниця створювала своє власне психологічне дослідження – роман «Три сестри».

Дослідники (Boll; Brasme; Raitt; Silvey; Wallace) влучно помітили, що роман є своєрідним продовженням її нон-фікшн *The Three Brontes*, навіть назва роману є прямою відсилкою до історії відомої йоркширської родини [2; 3; 4; 5; 7]. Прообразами головних героїв твору – вікарія Джеймса Картарета і трьох його доньок, Мері, Гвендолен і Еліс – стали Патрік, Шарлотта, Емілі і Енн Бронте. Дія роману відбувається в Йоркширі, в невеличкому селищі Харт, на початку ХХ століття, і охоплює декілька років. З перших сторінок роману читач дізнається, що найстаршій сестрі, Мері, 27 років, а наймолодшій, Еліс – 23 роки. Різниця у віці відповідає тій, що була між сестрами Бронте, народження котрих розділяли два роки – відповідно, середній сестрі, Гвендолен, 25 років. За винятком окремих рис зовнішності (руде волосся, сірі очі, зріст сестер) та деяких їхніх звичок (наприклад, Гвендолен, як і Емілі Бронте, дуже

полюбляє вересові пустки і не уявляє свого життя без них), сестри Картарет є цілком вигаданими персонажами. Доволі проста, на перший погляд, тема роману – суперництво сестер за кохання єдиного пристойного чоловіка в їхньому оточенні, тридцятирічного доктора Роукліфа, – має глибинну мету розвінчати вікторіанський / едвардіанський міф про патріархальні сімейні цінності, правдиво зобразити психологічне пригнічення жінки (дівчини) у власній родині, проаналізувати його причини й наслідки, показати шляхи виходу з душевної кризи.

Оскільки головні акценти перенесені з фізичного плану в сферу людської психіки, реальних подій у майже чотирьохсот сторінковому творі відбувається, як для традиційного роману, небагато (але значно більше порівняно з «Уліссом» Дж. Джойса або «Місіс Деллоуей» В. Вульф). На відміну від Річардсон, Вульф і Джойса, які виявили неабияку майстерність у застосуванні прийому потоку свідомості, Сінклер вдається до об'єктивних пояснень всюдисущого та всевідаючого наратора, який коментує думки і дії героїв як такі, що усвідомлюються ними (Его), або не усвідомлюються, але існують в їх пам'яті і сумлінні (Суперего), або є підсвідомими тілесними потягами (Id). Внутрішній монолог Сінклер ще позбавлений тих рис, які з'являються у творах модерністів кілька років потому (хаотичні думки, алогічні судження, раптові асоціації, синтаксичне й пунктуаційне «свавілля» тощо) – її наративна техніка є послідовною і граматично оформленою, а внутрішньопсихічне життя героїв передається за допомогою дієслів *think, know, acknowledge, remind (oneself), recollect, feel, suffer, be aware, become unconscious* та ін., через пряму і непряму мову, іноді безпосередніми авторськими втручаннями, позначеними в тексті круглими дужками.

Роман починається з міркувань сестер про те, у який спосіб привабити доктора Роукліфа:

All three of them were thinking.

Mary thought, “Wednesday is his day. On Wednesday I will go into the village and see all my sick people. Then I shall see him. And he will see me. He will see that I am kind and sweet and womanly.”

She thought, “That is the sort of woman that a man wants.” *But she did not know what she was thinking.*

Gwenda thought, “I will go out on to the moor again. I don't care if I am late for Prayers. He will see me when he drives back and he will wonder who is that wild, strong girl who walks by herself on the moor at night and isn't afraid <...>” *She thought (for she knew what she was thinking)*, “I shall do nothing

of the sort. I don't care whether he sees me or not. I don't care if I never see him again. I don't care.”

Alice thought, “I will make myself ill. So ill that they'll have to send for him. I shall see him that way” [6, p. 10].

У наведеному прикладі Сінклер чітко окреслює три літературні, соціальні і психологічні жіночі архетипи. Найстарша сестра – Мері – втілення жіночості, домашнього затишку, традиційних сімейних цінностей. Вона розсудлива, кмітлива, у той же час дуже нещира, скритна, підступна. Рушійною силою для неї є не кохання, а намагання отримати соціальний статус заміжні, що позбавить її від волі батька і відкриє двері у суспільне життя. Діє вона дуже обережно, виважає, відкинувши осторонь будь-які емоції, усвідомлюючи кожний свій крок. Вона концептуалізує найсильніше Его в романі.

Середня сестра – Гвендолен – незалежна, щира, завжди відверта, енергійна. Вона постійно відчуває потребу духовного самовдосконалення, вільний час проводить за читанням новітньої літератури (згадується, зокрема, Бернард Шоу) або блукаючи вересовими пустками і милуючись доквіллям. Маючи поетичну вдачу, вона час від часу вбачає містичні знаки в природних явищах, як, наприклад, світіння квітучого куща терну під місячним сяйвом вона ототожнює з проявом божої благодаті. Щиро закохана в Роукліфа, Гвенда очікує від стосунків перш за все рівноправного партнерства, поваги одне до одного. Гвенда віддано опікується своїми сестрами, батьком, прислугою, проте коли потрібно дати відсіч надмірним вимогам батька, вона відкрито вступає в діалог і рішуче відстоює власні позиції. Водночас дівчина пасує в протистоянні свого «я» і загальноновизнаних цінностей / суспільних норм і навіть не замислюється над доцільністю своєї самопожертви – відтак, її образ уподібнює фройдівське Суперего в романі.

Насамкінець, Еліс, наймолодша й найслабкіша сестра, емоційним і тілесним життям якої керує неусвідомлюваний нею сексуальний потяг. Саме недосяжність сексуального задоволення стає причиною її істерії, яка проявляється в голодуванні, анорексії і анемії, частих емоційних сплесках. На духовному рівні сексуальна енергія дівчини шукає вихід через закоханість, при чому об'єкти закоханості можуть змінюватися. Менш за все Еліс переймається суспільною оцінкою своєї поведінки, а тому усілякі обмеження і заборони з боку батька, Мері або оточуючих сприймаються нею як несправедливість.

Отже, Сінклер дуже чітко окреслила в романі всі три фрейдівські психотипи. Цікаво, що жодного разу авторка не вдалася до прямої характеристики своїх героїв – це відбувається виключно через художнє виявлення їх свідомого і підсвідомого, що прямим чином допомагає читачеві зрозуміти мотиви і логіку їхньої поведінки і вчинків. Так, Гвендолен, незважаючи на взаємність почуттів з Роукліфом, не могла вчинити інакше, аніж поступитися своїм коханням заради молодшої сестри. Вона від'їжджає на декілька місяців до міста, нічого не пояснивши Роукліфу, сподіваючись, що за її відсутності він зможе закохатися в Еліс, і дівчина одужає. Еліс не здогадується про свідому сестрину самопожертву, але навіть її неконтрольоване підсвідоме не в змозі змусити її скористатися подібною ситуацією. Слухняно виконуючи всі рекомендації доктора, вона починає вживати їжу, гуляти, знайомиться з молодим фермером Греторексом, взаємна симпатія з котрим згодом переростає в палке кохання і закінчується одруженням і народженням дітей. Мері ж, знаючи про істинні мотиви від'їзду Гвенди, вбачає в цьому свій шанс і з першого дня вирішує за будь-яких обставин одружити на собі Роукліфа. Вона чітко усвідомлює, якими рисами має бути наділена потенційна дружина, тому демонструє себе перед Роукліфом то в ролі лагідної і турботливої сестри і доньки, то в ролі гостинної, дбайливої господині, то в ролі мадонни з немовлям на руках. Вона оточує Роукліфа комфортом, передбачає кожне його бажання / небажання і поступово привчає (саме привчає, а не закохує!) його до себе. Гвенда повертається до батьківського дому в день весілля старшої сестри – її жертва виявилася марною, але вже нічого не можна змінити. Один з небагатьох шляхів подолати душевну кризу авторка вбачає в сублімації творчої енергії, тому Гвенда вдається до ще більш інтенсивного читання і саморозвитку, замість художньої літератури до її рук все частіше потрапляють книжки з філософії і психології.

На відміну від жіночих образів, які є психологічно і художньо статичними в романі, три чоловічих образи – вікарія Картарета, доктора Роукліфа і фермера Греторекса – показані у динаміці.

Джеймс Картарет, 57-річний вікарій, є типовим представником вікторіанського суспільства. Сімейний диктатор, він вимагає, щоб родинне життя йшло за раз і назавжди встановленим порядком. Він був тричі одруженим: перша дружина, матір дітей, померла при народженні Еліс – його задалегідь попереджали про небезпеку народження третьої дитини, але він знехту-

вав усілякими застереженнями; друга дружина стала поряд з ним психічно хворою (“a nervous invalid”) і померла від «незрозумілої внутрішньої хвороби» (“obscure internal trouble”), як вважав Картарет [6, р. 20]. Третя дружина покинула його сама на п'ятому році їх сімейного життя, і тепер він жалкував (“unconsciously”) про те, що вона не вмерла теж, тому що тоді він міг би одружитися ще раз. Сінклер показує, що на свідомому рівні Картарет прагне бути суворим, вимогливим, справедливим вікарієм і батьком, який піклується про мораль, честь і добробут своїх доньок і пастви – насправді ж, підсвідомо, ним керують тільки пригнічені сексуальні жадання. Саме в цьому авторка, згідно з психоаналітичним ученням, убачає причину його деспотизму. Коли він не зміг змиритися з мезальянсом Еліс, він переживає мозковий крововилив, перебуває декілька місяців у стані амнезії (яка, за теорією психоаналітиків, є блокадою небажаних спогадів), але з часом, завдяки самовідданій турботі Гвендолен, одужує і навіть двічі на тиждень служить у приході. Хвороба змінює характер Картарета – він стає уважним і ніжним до єдиної доньки, яка з ним залишилась.

Певні метаморфози відбуваються і з образом доктора Роукліфа, освіченого, інтелігентного, шляхетного, вродливого чоловіка. На початку роману ми бачимо, що він не тільки безкорисливо виконує свої професійні обов'язки, але й вирізняється надзвичайною людяністю і чуйністю. Кохання Гвендолен окрилює Роукліфа: він мріє про переїзд до міста, невтомну працю на користь суспільству, служіння науці. Проте з від'їздом Гвендолен внутрішній стрижень Роукліфа надломився – зрадивши своєму кохання (тобто, говорячи мовою психоаналізу, придушивши своє Id) і піддавшись Мері, він поступово втрачає свої мрії, прагнення, інтерес до роботи і до самого життя. Він погладшав, став млявим, поважним і не усміхненим.

Що стосується фермера Греторекса, то його вільна, щира любов до Еліс, яку вони відстоювали разом попри всі перешкоди, захищаючи від батька, Мері і суспільної моралі, допомогла йому подолати пияцтво і перетворитися з грубого, нерозважливого і невідповідального селянина на турботливого і ласкавого чоловіка, а згодом і батька.

Таким чином, Сінклер, спираючись на теорію психоаналізу першої декади ХХ століття, художньо переосмислює прояви свідомого і підсвідомого у психіці жінок і чоловіків, показує, що насильницьке пригнічення почуттів і тілесних

потягів здатне не тільки духовно зламати особистість, але іноді позбавити і життя. І навпаки, вірність собі, своїм глибинним відчуттям може наповнити людину творчою енергією і піднести на якісно новий рівень буття.

Висновки і пропозиції. Роман «Три сестри» Сінклер є безпосереднім свідченням творчих пошуків письменства на зламі століть. Він є сміливою спробою письменниці потрактувати новітні психоаналітичні розвідки в рамках допоки

ще традиційного літературного жанру. Незвичайний для вікторіанського / едвардіанського роману задум твору вступає в конфлікт з традиційними формами і прийомами, звідси певні труднощі, з якими стикається авторка при передачі свідомого, неусвідомлюваного і підсвідомого. Відтак, роман «Три сестри», зокрема його внутрішній монолог, можна розглядати як приклад перехідного етапу від психологізму критичного реалізму до потоку свідомості зрілого модернізму.

Список літератури:

1. Гончарова О.А. Забытые имена английского модернизма: Мэй Синклер. Наукові записки ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Серія «Літературознавство». 2014. Вип. 2(78). Ч. 1. С. 36-46. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/1198>.
2. Boll, T. Miss May Sinclair: Novelist: A Biographical and Critical Introduction. Cranbury: Associated University Presses, 1973.
3. Brasme, I. May Sinclair's Literary Criticism: A Commitment to Modernity. 2018. URL: <http://journals.openedition.org/erea/6178>. DOI:10.4000/erea.6178.
4. Raitt, S. May Sinclair: A Modern Victorian. Oxford: Oxford UP, 2000.
5. Silvey, J. May Sinclair and the Brontës: 'Virgin Priestesses of Art.' In May Sinclair: Moving Towards the Modern, edited by Andrew J. Kunka and Michele K. Troy. Ashgate, 2006, pp. 161-177.
6. Sinclair, M. The Three Sisters. New York: The Dial Press, 1985.
7. Wallace, D. Sisters and Rivals in British Fiction: 1914-39. Basingstoke: Macmillan, 2000, pp. 75-95.

Honcharova O. A. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS: TRADITIONS AND INNOVATIONS IN MAY SINCLAIR'S NOVEL *THE THREE SISTERS*

*The article reveals the traditional and innovative features of psychological analysis in the novel by M. Sinclair *The Three Sisters*. The role played by Freudian psychoanalytic theory, as well as Jung's, Janet's and Bergson's studies, on the transformation of the creative method of the writer is traced. It is shown that there is a clear selection of three literary, social and psychological female archetypes in the novel. Based on the theory of psychoanalysis of the first decade of the twentieth century, the writer artistically rethinks the manifestations of the conscious and subconscious in the psyche of women and men, shows that violent suppression of feelings and bodily cravings can not only spiritually break the personality, but sometimes life. Conversely, loyalty to oneself and to the person's deepest feelings can fill him/her with creative energy and elevate to a qualitatively new level of existence. Unusual for the Victorian / Edwardian novel, the idea of the work conflicts with traditional forms and techniques, hence the difficulties faced by the author in communicating the conscious, the unconscious and the subconscious. Unlike Richardson, Woolf, and Joyce, who have shown a remarkable skill in applying the stream-of-consciousness technique, Sinclair resorts to objective explanations of the ubiquitous and all-knowing narrator who comments on the thoughts and actions of the characters as perceived by them (Ego), or as they are not conscious, but they exist in their memory and conscience (Superego), or they are subconscious bodily drives (Id). Sinclair's inner monologue is still devoid of features that will emerge in the works of modernists several years later - her narrative technique is consistent and grammatically framed, and the psychic life of the characters is transmitted through direct and indirect speech, sometimes through direct authorial interventions. It is concluded that the internal monologue of *The Three Sisters* and the novel as a whole can be considered as an example of a transitional stage from the psychologism of critical realism to the stream of consciousness of mature modernism.*

Key words: *psychological analysis, modernism, psychologism, psychoanalysis, stream of consciousness, internal monologue, archetypes.*